

ПРАВОВА ПІДТРИМКА НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті здійснена спроба проаналізувати причини та наслідки правопорушень неповнолітніх. Важливим для профілактики неправової поведінки дітей є правова освіта, яка може здійснюватись у різних формах.

Liudmyla Dukh

LEGAL ASSISTANCE TO TEENAGERS AS A GUARANTEE OF PREVENTION OF CRIMES

The article analyzes the reasons and the consequences of violations of the law committed by children. It is only legal education that can prevent illegal behaviour of children. The education can be delivered in different ways.

Необхідність правового захисту прав дитини розглядалась людською спільнотою протягом ХХ ст. Зокрема, уже у 1924 р. Ліга Націй ООН прийняла Женевську декларацію прав дитини. Після другої Світової війни, ООН прийняла у 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги. У 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини. Декларація прав дитини, яка мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які закликали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права та свободи дітей і дотримуватися їх. Це були 10 соціальних і правових принципів, які значно вплинули на політику урядів та пересічних людей у світі. Необхідність охороняти дитину також була передбачена у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., документах спеціалізованих установ ООН.

Основним правовим принципом захисту дітей є рівність прав усіх дітей. У ст.1 Декларації прав дитини 1959 року ООН проголосила, що перелічені в Декларації права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків та обмежень. У 1989 р. була прийнята Конвенція ООН про права дитини [2].

Проте значна частина населення України має недостатні знання про особисті права дітей, Конвенцію ООН про права дитини, інші міжнародні документи щодо охорони дитини, що є причиною їх порушення. Історично склалося, що права дітей порушувались, оскільки до них не ставилися як до самостійної особистості. На жаль, дуже багато дорослих не вважають за потрібне і зараз визнавати ці права, звикли до традиційного виховання дитини. Щоб уникати дискримінаційних вчинків та порушень, варто знати, в яких випадках права дитини порушуються, в яких – здійснено насилля, які види насилля бувають.

Над дитиною здійснено насилля, якщо: їй нанесли побої, її здоров'ю завдали шкоди, порушили статеву недоторканість й статеву свободу дитини.

Дитину залякували, якщо й вселяли страх за допомогою дій, жестів, поглядів, використовували для залякування свій зріст, вік, на неї кричали, їй загрожували насиллям по відношенню до інших. Над дитиною здійснюють насилля, якщо використовують ізоляцію: контролюють її доступ до спілкування з однолітками, дорослими родичами. Над дитиною також здійснюють емоційне насилля, якщо: її принижують, використовують образливі прізвиська, використовують як довірену особу, при спілкуванні з дитиною виявляється непослідовність, дитину соромлять, дитину використовують як засіб передачі інформації одному з батьків. Над дитиною здійснено економічне насилля, якщо: не задовольняються її основні потреби, контролюється поведінка за допомогою грошей, дорослими розтрачуються сімейні гроші, дитина використовується як засіб економічного торгу при розлученні батьків.

До дитини відносяться жорстоко, якщо використовують погрози: погрози кинути її, погрози самогубства, погрози нанесення фізичної шкоди собі або родичам. До дитини дорослі відносяться жорстоко, якщо використовують при цьому свої привілеї: обходяться з дитиною як з підлеглою чи слугою, відмовляються інформувати дитину про рішення, які відносяться безпосередньо до неї, її долі, дитину перебувають під час розмови.

Можливо, знаючи нормативні документи, дорослі зрозуміють усю повноту своєї відповідальності, переглянувши своє ставлення до дітей, а діти зможуть відстоювати свої права та належно оцінять вчинки своїх батьків та інших дорослих людей. Проте правовий нігілізм, небажання знати і виконувати правові норми, життєздатність традиційних упереджень та переконань з боку дорослих, і, особливо, закритість для суспільства сімейних стосунків, призводить до чисельних порушень прав дитини. На мою думку, лише правове просвітництво, в першу чергу, батьків, дозволить уникати чисельних негативних наслідків порушення прав дитини.

Як відомо, саме домашнє насилля над дітьми призводить до правопорушень і з боку дітей. Серед причин, що зумовлюють таку поведінку дитини, на першому місці стоїть неблагополучна сім'я, і як наслідок, сім'я може стати соціально небезпечним середовищем для дитини, в якому не протистоять, а сприяють вчиненню неповнолітньою дитиною правопорушень, злочинів, що вчиняються батьками спільно зі своїми дітьми. Результатом ігнорування і грубого порушення батьками права дитини на виховання є те, що неповнолітній стає на хибний життєвий шлях. А це, у свою чергу, призводить до порушень інших прав дитини, зокрема права на свободу чи тому, що після вчинення ними злочину, вони набувають статусу злочинців.

У ст. 40 Конвенції ООН про права дитини визначається право дітей, що перебувають у конфлікті з законом, на особливу турботу та захист. Українським аналогом поняття «діти в конфлікті з законом» є терміни «неповнолітні, засуджені за скоєння злочинів», «неповнолітні, які перебувають на обліку у кримінальній міліції у справах дітей», «неповнолітні, які утримуються у виховних колоніях» тощо. Ці терміни є дещо вужчими, ніж пропонувані Конвенцією, оскільки для отримання цих статусів, дитина повинна бути зареєстрована в органах системи офіційного правосуддя, у той час як загальновідомим є факт підвищеного, латентного характеру дитячих правопорушень. З різних причин інформація про більшість правопорушень, зокрема вчинених дітьми вперше і де потерпілою стороною є ті, хто також не досяг повноліття (наприклад, випадки крадіжок і хуліганства в школах), не потрапляє до органів внутрішніх справ, що має неоднозначні наслідки для профілактики дитячої злочинності. При організації належної правопросвітницької та соціальної роботи досить значна кількість дітей «переростає» протиправну поведінку, і, навпаки, поставлення неповнолітніх правопорушників на облік або засудження їх до відбування певного виду покарання без надання належної соціальної підтримки може призвести до їх стигматизації в сім'ї і погіршення їхнього становища в школі та може викликати відчуження, агресію, нігілізм тощо.

Упродовж 2012 року неповнолітніми або за їх участю скоєно 14 238 злочинів. Стосовно дітей учинено 9677 злочинів, у тому числі 2885 – тяжких та особливо тяжких злочинів. Від протиправних діянь потерпіло 10 590 дітей, у тому числі 2961 малолітня дитина (віком до 14 років). Особливістю криміногенної ситуації в підлітковому середовищі є зміна її структури у бік зростання корисливих злочинів. Найпоширенішими злочинами залишаються крадіжки, які складають майже 66% усіх злочинів, скоєних підлітками.

За офіційними даними, на кінець 2012 року у підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України перебувало 14 тис. 213 дітей: 1 тис. осіб жіночої статі, 1 тис. 777 дітей віком до 11 років, 1 тис. 557 дітей віком від 11 до 14 років, 5 тис. 665 дітей віком від 14 до 16 років, 6 тис. 814 дітей віком від 16 до 18 років. Вражає той факт, що на обліку перебувають дівчата – 860 осіб [3, с. 2]. Найбільша кількість дітей які перебувають на обліку – це учні загальноосвітніх навчальних закладів – 7 тис. 915 осіб, 3 тис. 116 осіб становлять учні професійно-технічних навчальних закладів; 152 – студенти, курсанти вищих навчальних закладів.

Особливо складним залишається питання виявлення та обліку дітей, які вживають наркотичні засоби та алкогольні напої. За офіційною інформацією у 2012 році на облік поставлено 1 тис. 830 дітей, схильних до вживання алкогольних напоїв, із них з діагнозом «алкоголізм» – 26 дітей. Поставлено на облік 887 дітей, схильних до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з них з діагнозом «наркоманія» – 62 дитини. Вражаючими є й інші офіційні дані, зокрема, до адміністративної відповідальності притягнуто 2006 неповнолітніх за вчинення дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП), 7796 – за розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і появу в громадських місцях у стані сп'яніння (ст. 178 КУпАП), 3998 – за доведення дорослими особами неповнолітніх до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП).

Слід зазначити, що відбувається поступове скорочення кількості дітей, які перебувають на обліку у кримінальній міліції у справах дітей, так у 2003 р. таких дітей було близько 47 тис., у 2007 р. – 30 тис. дітей. Зменшення цього показника може, на перший погляд, свідчити про зниження рівня порушення дітьми закону. Однак, потрібно враховувати загальне зменшення кількості дитячого населення в Україні [6, с. 114].

Спроба проаналізувати основні причини вчинення дітьми протиправних дій приводить до переконання, що це і недостатній життєвий досвід дітей, і схильність до наслідування дорослих, і, не завжди позитивний вплив на дітей оточуючого середовища, зокрема, засобів масової інформації, і намагання дітей звільнитися від опіки з боку батьків, і віра в безкарність, і недостатній рівень самокритичного ставлення до власних вчинків та хибна оцінка складних життєвих ситуацій, і вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин, безконтрольність з боку вчителів, і недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми, і відсутність дієвого механізму контролю з боку громадськості тощо.

Особливо, на нашу думку, важливою є правова освіта вчителів. Важливість правової освіти вчителя зумовлена його роллю і місцем у системі формування правосвідомості дитини, а саме, в тому що:

- педагог є втіленням і носієм правової культури;
- спілкування і взаємодія учителя й учнів обов'язково повинні мати правовий і демократичний характер;

— вчитель повинен мати здатність передбачати і оцінювати правові наслідки своїх дій, рішень, вчинків, експериментів і навчати цьому учнів.

Для забезпечення прав дітей, які вступили в конфлікт із законом, має бути вироблена певна система заходів щодо поводження з ними в несприятливих умовах. Ць, в першу чергу, профілактичні заходи, дотримання гарантій прав людини щодо неповнолітніх правопорушників, можливість застосування альтернативних позбавленню волі видів покарання, застосування арешту, затримання, тюремного ув'язнення дитини лише як крайнього заходу і на найменш короткий термін часу. З метою попередження правопорушень дітьми необхідно у навчальних закладах, проводити просвітницьку роботу, спрямовану на формування негативного ставлення до протиправних діянь, можливо, залучати працівників правоохоронних органів та місцевих управлінь юстиції. Досвід такої роботи є в Харківській області. Вчителі широко використовують інтерактивні технології, моделюють життєві ситуації, суспільні процеси, дискусії тощо як на уроках правознавства, так і в позакласній роботі.

Одним із заходом захисту прав дитини є передбачена кримінальним законом України можливість звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру: застереження, обмеження дозвілля, передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, покладання на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяння майнових збитків (при досягненні певного віку та наявності майна), направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи [5, с. 32].

Застосування примусових заходів виховного характеру і звільнення від кримінальної відповідальності є можливим щодо неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, за умови його виправлення без застосування покарання (ч. 1 ст. 97 КК України), або якщо неповнолітній не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Звільнений від покарання шляхом застосування до нього примусових заходів виховного характеру може бути неповнолітній, який вчинив злочин невеликої тяжкості, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання (ч.1 ст. 105 КК).

Одним із дієвих способів встановлення безпечного, комфортного середовища у навчальному закладі, вирішення учнівських конфліктів є впровадження програм примирення серед однолітків, які навчають учнів навичкам вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом за допомогою посередників шляхом створення у навчальних закладах шкільних служб порозуміння. Діяльність цих служб дозволяє формувати у школярів навички співпраці, будувати ефективну систему вирішення конфліктних ситуацій, забезпечувати психологічно здорове середовище в учнівському колективі [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 16.04.2001 № 2402-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 30.
2. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/995_021.
3. Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році / лист МОНУ від 08.07.13 № 1/9-480 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osvita.ua.
4. Наказ МОН України від 03.08.2012 № 888 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти, молоді та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/762.
5. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі» : [навчально-методичний посібник / упорядники Є. Дубровська, М. Ясеновська]. К. : Huss. – 2011. – 96 с.
6. Педагогічно-правова профілактика правопорушень серед учнівської молоді : [наук.-метод. зб. / за заг. ред. В. Пастухова]. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
7. Шнеренко Л. Надання соціальних послуг та здійснення соціального патронажу неповнолітніх та молоді, які перебувають або звільняються з місць позбавлення волі / Л. Шнеренко / Нормативно-правові аспекти ювенальної юстиції : [посіб. для тренерів / за ред. Ю. Луценка та Є. Павлової]. – К. : Видавець О. Ф. Надтока, 2008. – Вип. 2. – 154 с.